

Пропозиції
до проекту Постанови Верховної Ради України
«Про визнання геноциду черкеського (адигейського) народу
під час російсько-кавказької війни»
*(реєстр. № 7490 від 24.06.2022)**

Мету проекту Постанови Верховної Ради України «Про визнання геноциду черкеського (адигейського) народу під час російсько-кавказької війни» (реєстр. № 7490 від 24.06.2022) (далі – проект Постанови)¹, згідно з пояснювальною запискою, становить «визнання на державному рівні геноциду черкеського (адигейського) народу, здійсненого Російською імперією під час реалізації колоніальної політики на Кавказі в період 1763 – 1864 років».

Вважаємо за доцільне висловити такі міркування та пропозиції щодо обґрунтування історичних та правових підстав ухвалення Верховною Радою України зазначеної Постанови. Насамперед варто відзначити, що у тексті проекту Постанови та у пояснювальній записці містяться положення, якими обґрунтовується необхідність відповідного рішення (у проекті Постанови їх викладено у стислому вигляді, а у пояснювальній записці – доволі розлого та з наведенням історичної й правової аргументації).

У контексті аргументації на користь трактування дій військових частин Російської імператорської армії під час збройного конфлікту між Російською імперією та державними утвореннями населення Північного Кавказу (далі – дій Російської імператорської армії) як геноциду черкеського (адигейського) народу, на нашу думку, не є доречним посилатися на «Конвенцію про закони та звичаї війни на суходолі» 1907 року² (далі – Конвенція 1907 р.) з огляду на таке. Геноцид і воєнний злочин, як і злочин проти людяності та злочин агресії, належать до міжнародно-правових злочинів. Об'єктом геноциду, згідно з Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року³ (далі – Конвенція 1948 р.), є безпека щодо існування національних, етнічних, расових та релігійних груп. Відповідно, потерпілими від цього злочину можуть бути тільки члени національної, етнічної, расової чи релігійної групи, на знищення якої спрямоване діяння винних осіб. Разом із тим, воєнний злочин включає дії, що направлені проти життя і здоров'я, масові вбивства, захоплення заручників, колективні покарання, грабежі та низку інших дій, незалежно від національної, етнічної, расової чи релігійної приналежності осіб. Отже, для обґрунтування визнання дій Російської імператорської армії саме геноцидом черкеського (адигейського) народу, а не воєнним злочином, слід спиратися на той міжнародно-правовий акт, який містить дефініцію відповідного злочину, тобто на Конвенцію 1948 р.

¹ URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39863>.

² IV КОНВЕНЦІЯ про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

³ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Approved and proposed for signature and ratification or accession by General Assembly resolution 260 A (III) of 9 December. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf.

Водночас для підсилення правового обґрунтування позиції авторів проекту Постанови вважаємо доцільним включити до його тексту положення, яке містило би ознаки злочину геноциду згідно з Конвенцією 1948 р. Тому абзац другий проекту Постанови пропонуємо викласти у такій редакції: «враховуючи, що Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього криміналізує низку наступних дій, які вчинено з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу: вбивство членів групи, заподіяння тяжких тілесних або психічних ушкоджень членам групи, умисне створення групі умов життя, розрахованих на її повне або часткове фізичне знищення, застосування заходів, спрямованих на запобігання народжуваності в групі, примусове переміщення дітей групи до іншої групи;».

У проекті Постанови посиляються на один із прецедентів визнання геноциду черкеського (адигейського) народу: Постанову Верховної Ради Кабардино-Балкарії від 7 лютого 1992 року № 977-ХІІ-В «Про засудження геноциду адигів (черкесів) під час російсько-кавказької війни»⁴. Але в першій половині 1990-х років органами державної влади певних республік, що перебувають у складі РФ, ухвалювалися щодо цього питання й інші рішення, на які доречно посилатися, що посилить, на нашу думку, правове обґрунтування актуальності прийняття Верховною Радою України зазначеного акта. Маємо на увазі Постанову Верховної Ради Кабардино-Балкарської Республіки від 12 травня 1994 року № 21-П-П про звернення до Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації щодо питання визнання геноциду черкесів, Постанову Державної Ради – Хасе Республіки Адигея від 29 квітня 1996 року № 64-1 про звернення до Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації щодо питання визнання геноциду черкесів, Звернення Президента Республіки Адигея до Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації від 29 квітня 1996 року щодо питання визнання геноциду черкесів.

На нашу думку, доречним аргументом для обґрунтування прийняття такої Постанови Верховною Радою України було б наведення у пояснювальній записці прикладів визнання геноцидом дій, які завдають шкоду безпеці певного народу, що мали місце до ухвалення Конвенції 1948 р. Так, уряди й парламенти понад 30 держав офіційно визнали геноцид вірмен⁵, Європейський Парламент оголосив 24 квітня європейським Днем пам'яті жертв геноциду вірмен в Османській імперії⁶. Голодомор визнали геноцидом 25 держав: Австралії, Бельгії, Болгарії, Велика Британія, Грузії, Еквадору, Естонії, Ісландії, Канади, Колумбії, Латвії, Литви, Мексики, Молдови, Німеччини, Парагваю, Перу, Польщі, Португалії, Румунії, Словенія, США, Угорщини, Франції та Чехії.

Положення проекту Постанови щодо «багатьох офіційних документів Росії, у яких підтверджено агресивні дії російських підрозділів під час кавказької війни, якими є штучно влаштовані голодування та епідемії серед мирного

⁴ Верховный Совет Кабардино-Балкарской ССР. Постановление от 7 февраля 1992 г. № 977-ХІІ-В «Об осуждении геноцида адыгов (черкесов) в годы Русско-Кавказской войны».

⁵ Див., наприклад: Countries that Recognize the Armenian Genocide. URL: https://www.armenian-genocide.org/current_category.7/affirmation_list.html. Loi n° 2001-70 du 29 janvier 2001 relative à la reconnaissance du génocide arménien de 1915. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000403928/>.

⁶ Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dessa.gov.ua/1915-2023-den-pam-iati-zhertv-henotsydu-vmen/>.

населення, які ставили за мету фізичне знищення черкесів;» потребує, на нашу думку, більш розлогого викладення й аргументації у пояснювальній записці із наведенням, принаймні, декількох прикладів відповідних офіційних документів, що посилять обґрунтування історичних підстав ухвалення акта. Доречним буде звернення за фаховою консультацією до українських науковців-істориків, які вивчали відповідний історичний період та опрацьовували тогочасні документальні джерела.

У проектах парламентських актів, що стосуються, зокрема, питань з історії права, доцільно використовувати відповідну усталену термінологію, яку вироблено історико-правовою наукою. З урахуванням цього, вважаємо певні словосполучення, що містяться у тексті проекту Постанови, не зовсім коректними, наприклад: російські підрозділи, злочинні дії репресивного царського режиму колишньої Російської імперії.

Окрім цього, на нашу думку, у проекті Постанови міститься не зовсім коректний переклад назви Постанови Верховної Ради Кабардино-Балкарії від 7 лютого 1992 року № 977 «Про обурливий факт геноциду адигейців (черкесів) під час російсько-кавказької війни». Разом із тим, цей документ є доступним у публічному просторі російською мовою і має назву «Об осуждении геноцида адыгов (черкесов) в годы Русско-Кавказской войны»⁷.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

⁷ Верховный Совет Кабардино-Балкарской ССР. Постановление от 7 февраля 1992 г. N 977-ХІІ-В «Об осуждении геноцида адыгов (черкесов) в годы Русско-Кавказской войны».